

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.07.2019 № 975) [www. economy.nayka.com.ua](http://www.economy.nayka.com.ua) | № 11, 2020 | 26.11.2020 р.

DOI: [10.32702/2307-2105-2020.11.82](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.11.82)

УДК 339.5

Н. І. Дуляба,

*к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту та міжнародного підприємництва,
Національний університет «Львівська політехніка»
ORCID ID: 0000-0002-4377-874X*

В. П. Далик,

*к. е. н., доцент кафедри менеджменту та міжнародного підприємництва,
Національний університет «Львівська політехніка»
ORCID ID: 0000-0003-0004-2270*

РОЗВИТОК ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

N. Duliaba

*PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Management and International Entrepreneurship,
Lviv Polytechnic National University*

V. Dalyk

*PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Management and International
Entrepreneurship, Lviv Polytechnic National University*

DEVELOPMENT OF UKRAINE'S FOREIGN TRADE IN CONDITIONS OF GLOBAL INSTABILITY

Статтю присвячено дослідженню тенденцій та особливостей розвитку зовнішньої торгівлі України в період глобальної нестабільності, викликані пандемією Covid-19. Використовуючи дані офіційної статистики, визначено, що зниження показників зовнішньої торгівлі товарами і послугами відбувся в межах прогнозованого СОТ рівня падіння світової торгівлі загалом. Зміни у співвідношеннях експорту та імпорту дозволили покращити сальдо зовнішньоторговельного балансу. Аналіз товарної структури та структури послуг дозволив виявити галузі, в яких в найбільшій мірі знизилась показники експорту та імпорту за 3 квартали 2020 року. Проведений аналіз підтвердив, що пандемія не є визначальним фактором кризового стану вітчизняної зовнішньої торгівлі. Заходи підвищення української економіки повинні бути направлені на стимулювання розвитку переробних галузей, підтримку експорту вітчизняної продукції з високою доданою вартістю.

The article is devoted to the study of trends and features of Ukraine's foreign trade in the period of global instability caused by the Covid-19 pandemic. Using official statistics, it is determined that the decline in foreign trade in goods and services occurred within the projected WTO level of decline in world trade in general. Changes in the ratio of exports to imports improved the foreign trade balance. The analysis of the commodity structure and the structure of services revealed the industries in which the indicators of exports and imports decreased the most in the

3rd quarter of 2020. Travel and construction services were the most vulnerable in this crisis. Services that require physical border crossing, due to the impossibility of such a function, were provided in a much lower amount compared to the same period last year. At the same time, services provided via the Internet strengthened their position and showed growth. The development of Internet services is noted. In the commodity structure, exports of crop products, which is the leader in exports of Ukraine, and base metals and articles thereof decreased the most. However, due to price fluctuations, the decline in the physical volume of exports was much smaller. Imports of mineral products, hides and skins, base metals, machinery, equipment and mechanisms, and electrical equipment decreased significantly. The analysis of the geographical structure reflects the decline in foreign trade with the EU and the Eurasian Economic Union, the establishment of trade relations with China.

The analysis confirmed that the pandemic is not a determining factor in the crisis of domestic foreign trade. The analysis of Ukraine's export structure allowed us to conclude that the main export goods are goods with low added value and low level of processing. Imports are dominated by mineral products and their derivatives, as well as products with high added value, often made from Ukrainian raw materials. Measures to enhance the Ukrainian economy should be aimed at stimulating the development of knowledge-intensive industries, processing industries, supporting the export of domestic finished products.

Ключові слова: зовнішня торгівля; експорт; імпорт; пандемія; зовнішньоторговельне сальдо; сировинний потенціал.

Keywords: foreign trade; exports; imports; pandemic; foreign trade balance; raw material potential.

Постановка проблеми. Відповідно до прогнозу КМУ «Економічного та соціального розвитку України на 2020-2022 роки» [1], розробленого «за сценарієм, який ґрунтується на аналізі розвитку вітчизняної економіки протягом 2016—2018 років, поточної економічної ситуації, припущеннях, які враховують вплив зовнішніх та внутрішніх чинників, і базується на прогнозних розрахунках розвитку економіки України у 2020—2022 роках як у цілому, так і за секторами економіки», на 2020 в Україні очікувався поступовий розвиток економіки, зростання ВВП та покращення зовнішньоторговельного балансу. Проте, серед основних факторів впливу не враховано (об'єктивно, через відсутність передумов на момент прогнозування) загрозу стрімкого розповсюдження COVID-19, яка зумовила зміни в суспільно-економічному житті багатьох країн світу, в тому числі і України.

Через вимушене запровадження надзвичайного стану в багатьох країнах світу чи регіонах, переважне запровадження санітарно-епідеміологічних заходів, встановлення обмеження щодо перетину кордону, обмеження руху всіх видів транспорту, запровадження нових форм організації праці та навчання, суттєво ускладнились можливості зовнішньоекономічної співпраці між українськими та світовими компаніями, погіршилась зовнішньоторговельна співпраця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження науковців, практиків, соціологів та політиків щодо впливу запровадження карантинних заходів, спричинених поширенням COVID-19 на світову економіку, сходяться в тому, що світова пандемія спричинила розвиток кризових явищ. За оцінками СОТ, криза, зумовлена, пандемією в 2020 році, очікується важчою та складнішою, ніж світова економічна криза в 2008 році.

Дослідженню розвитку зовнішньоекономічних відносин загалом, та, зокрема, зовнішньої торгівлі присвячено чимало праць загальнотеоретичного та прикладного характеру. Для цілей даного дослідження визначну роль відіграють праці А. Дунські, А. Задой, Ю. Ішук, О. Ралко, О. П'янкової, Ю. Туницької, В. Тихонової, які присвячені аналізу експортно-імпортних операцій, визначенню проблеми та перспектив розвитку зовнішньої торгівлі, її трансформації як важливого напрямку інтеграції в світовий економічний простір, зростання ВВП, зміцнення національної економіки.

Постановка завдання. Метою даної статті є дослідження основних тенденцій розвитку зовнішньої торгівлі в умовах функціонування кризових явищ в економіці країни та на їх основі визначення перспектив і пріоритетів розвитку зовнішньоекономічної діяльності країни як важливої складової національної економіки.

Вклад основного матеріалу дослідження. Зовнішня торгівля є одним з визначальним факторів розвитку економіки країни. Розвиток зовнішньої торгівлі не лише забезпечує зростання ВВП країни, доходності та прибутковості вітчизняних товаровиробників, але й відображає ставлення світової спільноти

до якості вітчизняної продукції, її місце в світовому обороті товарів та послуг, конкурентоспроможність як вітчизняних товаровиробників, так і економіки загалом. Зовнішня торгівля є джерелом валютного забезпечення національної економіки, одним з ключових напрямків розвитку економіки.

З початку гібридної війни проти України, що спонукало зниження як експорту, так імпорту, зумовленого зниженням купівельної спроможності населення країни, суттєвим обмеженням доступу до звичних ринків збуту вітчизняних товарів та послуг, в 2019 році почалось відносно поживлення та відновлення зовнішньої торгівлі (рис.1). Разом з тим, після відносного поступового відновлення зовнішньої торгівлі, криза, викликана зростанням захворюваності на COVID-19, пригальмувала розвиток зовнішньої торгівлі України. При цьому, якщо порівняння експорту за 9 місяців 2020 року до аналогічного періоду 2019 року відображає не суттєве відхилення – 5,6%, то імпорт в трьох кварталах 2020 року становить 85,7% імпорту трьох кварталів 2019 року. У загальному підсумку вітчизняна зовнішня торгівля скоротилась на 8,9% порівняно з аналогічним періодом минулого року. Варто зазначити, що таке скорочення повністю відповідає прогнозованому СОТ скороченню світової торгівлі в 2020 році на 9,2%[2].

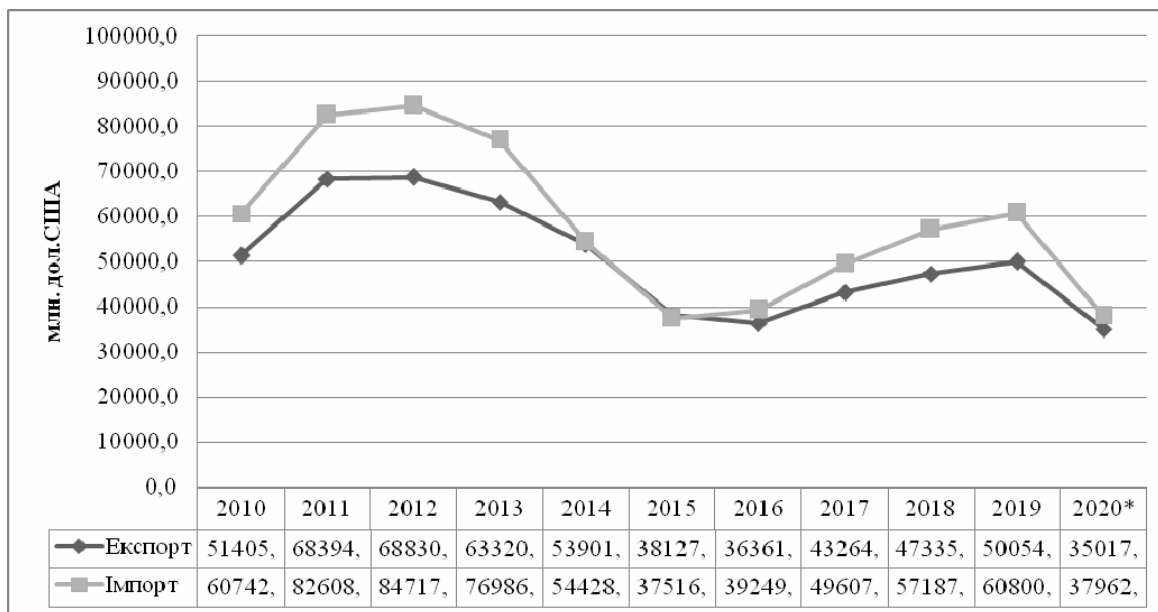

Рис. 1. Динаміка зовнішньої торгівлі товарами за 2010-2020* роки [1]

**за 2020 рік враховано показники за 9 місяців*

Зниження зовнішньоторговельних операцій зумовило формування від'ємного сальдо в розмірі 2944248,49 тис.дол. США. Проте, переважання темпів зниження імпорту товарів над темпами зниження експорту в обсягах, менших, ніж 2019 році, загалом спонукало скорочення негативного показника сальдо майже удвічі.

Не зважаючи на наявний потенціал національної економіки в забезпеченні вітчизняними товарами та послугами світової економіки, в 2020 році Україна посідала 47 місце [1] за обсягами експорту товарів та послуг, займаючи 0,26% в світовому експорті.

Вітчизняний експорт носить переважно сировинний характер. Як видно із табл.1, провідну роль в структурі експорту посідає реалізація продуктів рослинного походження – 23,6% загального експорту за 9 місяців 2020 року. Варто зазначити, що в порівнянні з аналогічним періодом 2019 року експорт продукції рослинного походження не зазнав суттєвих відхилень – зменшився на 8,2%. Друге місце в товарній структурі експорту посідають недорогочінні метали та вироби з них – 19,2% експорту трьох кварталів 2020 року. По цій товарній групі склалось суттєве відхилення в 2020 році порівняно з січнем-серпнем 2019 року – експорт зменшився на 16,8%. Також суттєво скоротився експорт шкури необробленої та шкіри вичиненої – на 14%, взуття, головних уборів та парасольок на 15,2%, засобів наземного транспорту, літальних апаратів, плавучих засобів – на 13,9% порівняно з аналогічним періодом попереднього року.

Таблиця 1.
Товарна структура зовнішньої торгівлі за 9 місяців 2020 року

Код і назва товарів згідно з УКТЗЕД	Експорт			Імпорт		
	тис. дол. США	у % до 9 місяців 2019	у % до загально го обсягу	тис. дол. США	у % до 9 місяців 2019	у % до загальног о обсягу
Усього	35017806,3	94,4	100,0	37962054,8	85,7	100,0
у тому числі						
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	864358,5	90,2	2,5	864688,8	119,3	2,3
II. Продукти рослинного походження	8279289,7	91,8	23,6	1404642,2	115,0	3,7
III. Жири та олії тваринного або рослинного походження	4010976,9	120,4	11,5	194712,8	104,3	0,5
IV. Готові харчові продукти	2322665,8	99,9	6,6	2017700,2	114,1	5,3
V. Мінеральні продукти	3701687,7	95,5	10,6	6057779,5	62,8	16,0
VI. Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	1459235,5	105,9	4,2	5218113,0	91,6	13,7
VII. Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	499764,0	93,0	1,4	2471143,6	92,6	6,5
VIII. Шкури необроблені, шкіра вичинена	91293,9	86,0	0,3	168523,0	80,7	0,4
IX. Деревина і вироби з деревини	1039953,6	95,6	3,0	224314,7	102,0	0,6
X. Маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів	300500,4	89,4	0,9	685080,9	91,1	1,8
XI. Текстильні матеріали та текстильні вироби	573281,3	89,9	1,6	1655646,1	97,0	4,4
XII. Взуття, головні убори, парасольки	123834,7	84,8	0,4	331161,4	90,1	0,9
XIII. Вироби з каменю, гіпсу, цементу	330942,8	104,4	0,9	526472,9	91,0	1,4
XIV. Перли природні або культивовані, дорогоцінне або напівдорогоцінне каміння	62928,7	122,5	0,2	110055,0	160,6	0,3
XV. Недорогоцінні метали та вироби з них	6731593,7	83,2	19,2	2254423,6	82,0	5,9
XVI. Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	3202567,8	97,1	9,1	8046344,6	84,8	21,2
XVII. Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	559889,0	86,1	1,6	3964329,8	89,0	10,4
XVIII. Прилади та апарати оптичні, фотографічні	112507,7	90,5	0,3	791933,8	110,8	2,1
XX. Різні промислові товари	679509,0	106,5	1,9	816200,2	118,4	2,2
XXI. Твори мистецтва	450,0	98,9	0,0	2962,0	253,7	0,1

Скорочення вартісних показників експорту практично не зумовлені зменшенням фізичних обсягів продажу вітчизняних товарів та послуг на зовнішні ринки. Як свідчать дані офіційної статистики, фізичні обсягу експорту практично не змінилися проти минулого року (зменшилися на 0,6% за три місяці 2020 року до аналогічного періоду попереднього року). Основною причиною таких відмінностей є коливання цін на провідні вітчизняні експортні товари. Як свідчать дослідження Уса І.В. «цінові тенденції мали різну направленість. Якщо ціни на провідні товари сільськогосподарського експорту зросли (як наслідок при скороченні вартісних обсягів експорту товарів цієї групи на 1 % їх фізичні обсяги скоротилися на 5,8 %), то ціни на інші товари переважно скоротилися. Саме через скорочення цін на продукцію хімічної промисловості збільшення фізичних обсягів їх експорту на 32,9 % у вартісному вимірі принесло зростання на 2,5 %. Також зниження світових цін на метали призвело до того, що при скороченні вартісного обсягу експорту цієї товарної групи на 16,7 % їх фізичні обсяги зменшилися на 1,4%. Більш стабільними були ціни

на товари машинобудівної галузі. Скорочення фізичних обсягів експорту товарів цієї групи на 7,4 % обумовило зменшення вартісних надходжень на 4,5 %» [3].

Імпорт товарів з-за кордону в Україну за 3 квартали 2020 року скоротився порівняно з 3 кварталами 2019 року на 14,3%, склавши при цьому майже 38 млрд.дол. США. Як видно з даних табл. 1, найбільше скоротився імпорт мінеральних продуктів – на 37,2%, шкури необробленої та шкіри вичиненої – на 19,3%, недорогоцінних металів – 18 %, машин, обладнання та механізмів, електротехнічного обладнання – на 15,2%. Варто зазначити, що останні становлять найбільшу питому вагу в імпорті товарів, що мало найбільший вплив на загальне скорочення імпорту.

Також скоротились фізичні обсяги імпорту. «Така тенденція обумовлена тим, що Україна переважно експортує сільськогосподарську продукцію та мінеральні продукти, які мають більшу фізичну вагу ніж товари машинобудівної» [3].

Негативні тенденції скорочення обсягів експорту та імпорту в сфері послуг проявились в період пандемії в більшій мірі, ніж в зовнішній торгівлі товарами. Експорт послуг загалом скоротився на 12% за 9 місяців 2020 року порівняно з аналогічним показником 2019 року. Аналіз структури послуг за даними офіційної статистики дозволяє виявити суттєве скорочення транспортних послуг – на 23%, послуг пов'язаних із подорожами – на 17,8%, послуги з будівництва – на 46,4%, послуги фінансового характеру – на 28,9%.

Більшими темпами порівняно зі скороченням експорту послуг, знизився імпорт послуг – на 26,5% в 2020 році порівняно з аналогічним показником за 9 місяців 2019 року, склавши при цьому 3,7 млрд. дол. США.

Найбільше зниження відбулось щодо імпорту послуг, пов'язаних із подорожами – на 47% порівняно з минулим роком, транспортних послуг – на 35,3%, Послуги з ремонту та технічного обслуговування, що не віднесені до інших категорій – на 34,3% та ділові послуги – на 28,8%. Більшість цих послуг не імпортувались через реалізовані заходи безпеки, спричинені пандемією COVID-19.

Загалом, відмічається суттєвіше скорочення зовнішньої торгівлі послугами, надання яких пов'язано із фізичним перетинем кордону. Адже торгівля послугами, які реалізуються віртуально, з використанням мережі Інтернет, зростала в період реалізації карантинних заходів, подекуди – власне реалізація таких заходів стимулювала розвиток Інтернет-послуг.

В географічній структурі зовнішньої торгівлі товарами за підсумками трьох кварталів 2020 р. переважають країни Європейського Союзу, включаючи Великобританію. Проте, на противагу загальній тенденції зміни експорту та імпорту в 2020 році, скорочення експорту до країн ЄС відбулось більшими темпами, ніж імпорту. За 9 місяців 2020 року експорт до країн ЄС скоротився на 1,6 млрд.дол. США, тобто на 16,2%, а імпорт – порівняно меншими темами – на 8,7%, тобто на 1,6 млрд. дол.

Скорочення зовнішньоторговельних операцій із країнами ЄАЕС за 9 місяців 2020 року порівняно з 9 місяцями 2019 року становило 27,5%. В тому числі експорт до ЄАЕС скоротився за 2020 рік порівняно з аналогічним періодом 2019 року на 16,4%, тобто на 652 млн.дол.США. «Враховуючи те, що у торгівлі з країнами ЄС негативне сальдо становило 3,6 млрд дол. США, а у торгівлі з ЄАЕС розміри негативного сальдо склали 2,3 млрд дол. США, збереження динаміки нарощування торгівлі з іншими, крім ЄС та ЄАЕС, країнами є позитивним фактором, який сприяє частковій компенсації негативного сальдо у торгівлі як з ЄС, так і ЄАЕС» [3]. Разом з тим, позитивним зрушенням є посилення взаємовідносин з Китаєм.

Висновки з проведеного дослідження. Однією з основних причин глобальної нестабільності та прояву кризових явищ як в світовій, так і у вітчизняній економіці, стало запровадження карантинних заходів, спричинених розвитком захворюваності на COVID-19. Оголошення локдауну в багатьох країнах світу зумовило тимчасову повну чи часткову відмову від звичних умов торгівлі, вибір більш стриманих форматів зовнішньої торгівлі, формування альтернативних підходів до реалізації торговельних взаємовідносин.

Вітчизняні та зарубіжні компанії стикнулись із суттєвими перешкодами щодо реалізації підприємницької діяльності, із суттєвим скороченням обсягів реалізації товарів і послуг. Зовнішня торгівля скоротилась і через запровадження карантинних заходів, і через невизначеність та неготовність домогосподарств витратити кошти, здійснювати покупки. Це суттєво впливає на попит на попит на всі товари крім продуктів першої необхідності.

Разом з тим, аналіз показників зовнішньої торгівлі України в 2020 році дозволяє зробити висновок, що темпи зниження зовнішньоторговельних оборотів відповідають прогнозам Світової Організації Торгівлі, є очікуваними за умов, що склались. Відтак, за реалізації оптимістичних сценаріїв виходу з корона кризи, в українській зовнішній торгівлі, за інших рівних умов є можливості швидкого відновлення.

Одним з основних факторів, який може посприяти швидкому відновленню зовнішньої торгівлі України, є специфічна товарна структура експортно-імпортних операцій. Спеціалізація України на експорті сільськогосподарської продукції, яка має майже стабільний попит в світі, не зважаючи на кризові явища, дозволяє сподіватись на відновлення експортних показників, нарощення як фізичного, так і вартісного обсягу експорту такої продукції.

Також важливо відзначити, що пандемія не є єдиною причиною прояву кризових явищ в економіці країни загалом та її зовнішній торгівлі. Аналіз структури зовнішньої торгівлі відображає, що вітчизняний експортний потенціал переважно сприймається як сировинний. Україна експортує сировину, яка

переробляється за кордоном і повертається у вигляді готових імпортованих товарів. Таким чином, вітчизняна переробна промисловість не стимулюється, а лише підтримується інфраструктура для експорту сировини. Довготривалий розвиток вітчизняної економіки не стимулюється ще й через вичерпність сировинного потенціалу на противагу переробному. Для забезпечення розвитку економіки України загалом та її зовнішньої торгівлі, потрібна перебудова структури експорту та структури національного виробництва. Вітчизняна економіка повинна виготовляти диверсифіковані продукцію, скоротити частку експорту сировини та наростити питому вагу експорту продуктів переробки. Виходячи із того, країни імпортують те, що не виготовляють самостійно, стимулювання розвитку вітчизняної економіки повинно бути направлено на розвиток наукомістких галузей, нарощення темпів виробництва та експорту продукції із високою доданою вартістю.

Пандемія дозволила критично оцінити і переоцінити можливості вітчизняної економіки та зовнішньої торгівлі. Визначилися існуючі проблеми, вирішення яких повинно стати першочерговими завданнями виходу країни з кризи.

Список використаних джерел.

1. Структура зовнішньої торгівлі за видами за 9 місяців 2020 року / <http://www.ukrstat.gov.ua> (Дата звернення 4 листопада 2020 року).
2. WTO sees less sharp trade plunge, but more muted rebound / <https://www.reuters.com/article/us-trade-wto/wto-sees-less-sharp-trade-plunge-but-more-muted-rebound-idUSKBN26R289?il=0> (Дата звернення 11 листопада 2020 року).
3. Ус І. В. Щодо зовнішньої торгівлі товарами України за 3 квартали 2020 року. Аналітична доповідь. – НІСД, 2020р.

References.

1. State Statistic Service of Ukraine (2020), “The structure of foreign trade by type for 9 months of 2020”, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 4 November 2020).
2. “WTO sees less sharp trade plunge, but more muted rebound” (2020), available at: <https://www.reuters.com/article/us-trade-wto/wto-sees-less-sharp-trade-plunge-but-more-muted-rebound-idUSKBN26R289?il=0> (Accessed 11 November 2020).
3. Us I. V. (2020), “Regarding foreign trade in goods of Ukraine for the 3rd quarter of 2020”. Analytical report (2020). NISS, 2020.

Стаття надійшла до редакції 20.11.2020 р.